

PRESENTACIÓ

Introducció

La publicació que teniu entre mans defineix deu perspectives bàsiques per al disseny i anàlisi de materials curriculars. Per cadascuna d'aquestes deu perspectives es defineixen criteris bàsics amb l'objectiu de promoure, de forma més transversal i consistent, els valors, continguts i metodologies de l'educació per a la justícia global, amb els Drets humans com a horitzó permanent.

S'adreça tant a les persones que creen materials curriculars com a aquelles que els utilitzen. La voluntat és que, d'una banda, serveixi d'orientació a les persones que dissenyen materials i seqüències didàctiques, per tal que incorporin els criteris de justícia global de forma més transversal i significativa als materials curriculars. D'altra banda, pretén aportar pistes per tal que qui utilitza aquests materials curriculars els pugui avaluar críticament i prengui decisions sobre el seu ús.

El projecte Entre Línies

Aquesta publicació s'emmarca en el projecte "Entre Línies", que vol incidir en els continguts dels materials didàctics que es dissenyen i s'utilitzen a les aules en general, i en les classes de ciències socials en particular. Aquesta comesa ha estat possible a partir del treball conjunt de l'Escola de la Cultura de la Pau i el Grup GREDICS de Recerca en Didàctica de les Ciències Socials (SGR20171600), amb la col·laboració de GRICCSO (grup de docents de secundària de ciències socials, Rosa Sensat) i el finançament de l'Ajuntament de Barcelona.

L'Observatori de llibres de text, impulsat per l'Institut Català Internacional per la Pau (ICIP) i executat per l'Escola de Cultura de Pau de la UAB, realitza des del 2011 unes anàlisis exhaustives dels continguts, imatges i activitats que es presenten als llibres de text de ciències socials d'Educació Secundària Obligatoria. Tenen per objectiu facilitar la incorporació dels criteris de l'educació per la pau i justícia global en els llibres de text.

Per altra banda, el grup GREDICS de Recerca en Didàctica de les Ciències Socials, de la UAB, desenvolupa des de fa anys línies d'investigació centrades en l'ensenyament i l'aprenentatge de les ciències socials, com a base per a la formació d'una ciutadania crítica, participativa, democràtica, global i compromesa amb la justícia social.

Amb la voluntat d'unir i sumar esforços, idees i perspectives, aquest treball conjunt ha esdevingut un punt de confluència enriquit per les aportacions de diferents agents educatius, que han participat en el procés: professors i professores en actiu, persones tècniques, estudiants de doctorat i futures mestres.

Per què la justícia global?

Diversos factors justifiquen la necessitat d'incorporar a l'educació una mirada de justícia global. L'enfocament competencial, inspirat en recomanacions de la UE i instaurat per les dues últimes lleis educatives "proposa (i demana) una relació més potent entre el coneixement i la realitat, una vinculació més estreta dels diferents tipus de sabers (saber, saber fer i saber ser, principalment), una clara orientació de treball educatiu cap a la pràctica i, finalment, la formació de persones autònomes, crítiques i capaces de donar resposta als reptes, problemes i situacions de la vida" (Massip et al., 2018, p. 28).

Per altra banda, els reptes socials actuals demanen respostes urgents. Com alerta repetidament l'antropòloga ecofeminista Yayo Herrero, "estem educant als nostres joves en contra de la seva pròpia supervivència", pel fet de que l'educació no posa amb prou èmfasi la vida i la protecció del planeta per davant de l'economia o la política. El creixement incessant de les desigualtats, l'augment de discursos xenòfobs en l'esfera pública o la pervivència de les violències masclistes, entre d'altres, formen part d'aquesta realitat social que reclama recursos educatius que incorporin de forma decidida les diferents perspectives de justícia global.

Moltes fonts situen els orígens de l'educació per la justícia global als anys '40-'50, partint de continguts d'educació pel desenvolupament. Des de llavors, l'enfocament ha canviat de forma significativa passant d'un enfocament caritatiu-assistencial a un de ciutadania global (Mesa, 2000), que posa més èmfasi en reconèixer les perversions de les relacions de dominació (Lozano, 2009, p.75). Tot i que no ha estat així des dels seus inicis, doncs, la concepció actual d'educació per la justícia global implica un compromís pel canvi, un qüestionament de les diferents violències actuals.

L'educació per la justícia global¹ s'ha definit com una "educació holística que obre els ulls i les ments de les persones a les realitats del món i les sensibilitza per a construir un món de major justícia, equitat i respecte als drets humans per a tothom" (Declaració de Maastricht, 2002). Habitualment s'entén que abasta continguts relacionats amb el desenvolupament i la reducció de desigualtats, els drets humans, la sostenibilitat, la pau i la prevenció de conflictes, la diversitat (de gènere, intercultural, de diversitat funcional, entre altres) i la ciutadania.

A banda dels coneixements relacionats amb les àrees esmentades, l'educació per la justícia global atorga una especial rellevància al treball d'habilitats com el pensament crític, la multiperspectiva, la consciència dels propis estereotips, la cooperació, l'empatia, el diàleg, la resolució de conflictes, la creativitat, la presa de decisions, etc. També actituds com l'autoestima, la responsabilitat social i pel medi ambient, l'obertura mental, l'actitud de prospectiva, la pertinença participativa a la comunitat i la solidaritat (Cabezudo et al., 2008, p.27).

L'especial focus en l'aprenentatge d'habilitats i actituds requereix la utilització de metodologies crítiques, d'indagació, cooperatives, dialògiques i participatives com l'anàlisi crítica de fonts, mapes conceptuals, dilemes morals, diàlegs, activitats de treball basat en problemes i de treball cooperatiu, dinàmiques de grup, assemblees, campanyes de sensibilització... (Massip et al, 2018, p.94; Santisteban, 2009).

Aquests són els plantejaments d'enfocament, de continguts i metodològics que han inspirat el decàleg de criteris per a dissenyar i avaluar materials curriculars.

DECÀLEG PER DISSENYAR I AVALUAR MATERIALS CURRICULARS DES D'UNA PERSPECTIVA DE JUSTÍCIA GLOBAL

Els horitzons que han guiat el plantejament del decàleg que presentem a continuació troben els seus fonaments en els plantejaments de l'educació per a la justícia global i la ciutadania democràtica, els objectius en educació marcats per la UNESCO

en l'Agenda 2030 i els Drets humans. Sobre aquests pilars i en el context de la recerca en didàctica de les ciències socials i les anàlisis de l'Observatori de llibres de text, considerem que els materials curriculars haurien de ser dissenyats, avaluats i utilitzats a partir de 10 perspectives clau, interrelacionades:

- #1 Perspectiva **Humanitzadora**
- #2 Perspectiva de **Gènere**
- #3 Perspectiva d'**Alteritat**
- #4 Perspectiva **Intercultural**
- #5 Perspectiva de **Temes Controvertits**
- #6 Perspectiva de **Pensament Crític**
- #7 Perspectiva de **Pau**
- #8 Perspectiva d'**Economia Sostenible**
- #9 Perspectiva de **Futur**
- #10 Perspectiva **Transformadora**

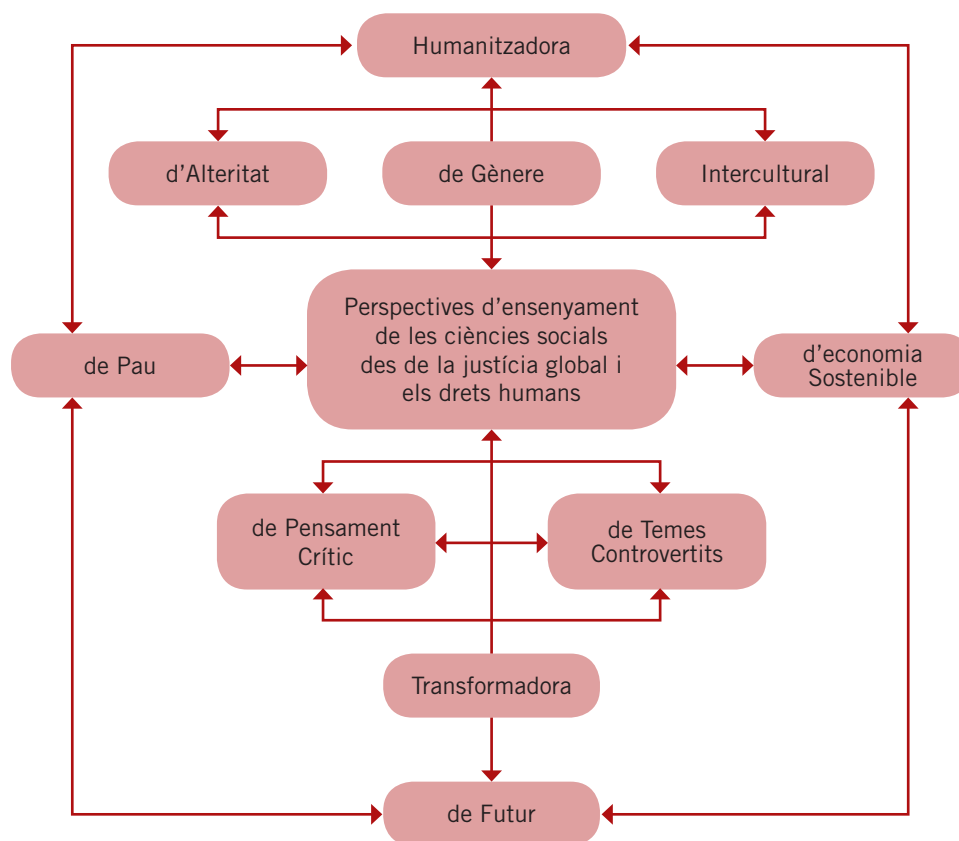
En primer lloc, la perspectiva **Humanitzadora** posa les persones al centre del coneixement social. Per una banda, entenent que les temàtiques que abordem no haurien de respondre als interessos i visions dels Estats, corporacions ni grups socials determinats, sinó que haurien de donar resposta a les necessitats, els problemes i les circumstàncies de la vida i de les persones. Per altra, projectant una visió de la societat no exclouent, on tothom sigui protagonista, on tothom sigui vist i es vegi com agent social. És per això que cal fer visibles als invisibles i evitar la invisibilització a partir de construir relats on apareguin tots els col·lectius, no només aquells que han ostentat el poder tradicionalment i que han utilitzat el coneixement i l'educació per perpetrar les desigualtats.

En aquest sentit la perspectiva **de Gènere** esdevé fonamental, no només perquè permet reivindicar i visibilitzar el paper que han desenvolupat i desenvolupen les dones en el conjunt de la societat, sinó que permet qüestionar les desigualtats i violències cap a diferents col·lectius i persones. Així doncs, és important, que tots els col·lectius i totes les persones estiguin presents i siguin considerats actors socials, per poder comprendre la complexitat dels fets i dels esdeveniments, per valorar les conseqüències en la vida de la població de les decisions polítiques o econòmiques, per interpretar l'evolució -tant els canvis com les continuïtats- dels processos socials.

Entenent la societat com a plural i diversa, on totes les persones som tingudes en compte i considerades com a agents, és necessari analitzar i aprendre a conviure

1. També anomenada educació global o educació per una ciutadania global, i relacionada amb l'educació pel desenvolupament, l'educació per la pau, l'educació intercultural, l'educació ambiental, la co-educació, l'educació pels drets humans, l'educació per la ciutadania, expressions a vegades utilitzades com a sinònims.

Imatge 1. Perspectives de justícia global

Font: Gredics.

conjuntament de manera pacífica i democràtica, quelcom que ens convida a treballar l'**Alteritat** i, consegüentment, a abordar els reptes que impliquen les identitats. Entendre les multiperspectives, treballar l'empatia, contraposar relats i vivències o posar en entredit els discursos centrats en l'oposició entre el *nosaltres* i els *altres* ens és essencial en les perspectives d'alteritat i en la construcció d'un context més inclusiu i just. En aquest sentit, la **Interculturalitat** posa en relació les alteritats des de la perspectiva de les construccions culturals i es projecta en un marc de relació, diàleg i convivència.

Entenem que el procés d'ensenyament-aprenentatge hauria de partir del treball de **Temes controvertits** que permetin abordar i entendre la complexitat dels problemes socials. Partir de situacions actuals o problematitzar els continguts plantejant preguntes significatives i motivadores que permetin aproximar-se i apropiat-se de la realitat és un element clau per a la formació d'una ciutadania crítica capaç d'entendre el món en el qual viu i actuar-hi.

Dues de les finalitats més rellevants del treball a partir de temes controvertits és el de formar el **Pensament Crític** i educar per a l'acció **Transformadora**. Ambdues són fonamentals per a una ciutadania

que no sigui manipulable, capaç de posicionar-se i interpretar el món, així com de proposar i desenvolupar idees per un món més just i equitatiu.

Es fa imprescindible, en aquest sentit, treballar des de i per a la **Pau**. La perspectiva de Pau convida a denunciar la violència - i en particular la violència més directa, com és la guerra- i els efectes que aquesta té sobre les persones, reconeix el potencial del conflicte en la transformació social i reivindica més presència d'experiències històriques de cooperació i de no-violència com a alternatives.

En la cerca d'alternatives que ens permetin imaginar nous futurs possibles, la perspectiva d'**Economia Sostenible** convida a ser més conscients de les interdependències de factors i de les pròpies responsabilitats en els models econòmics vigents, així com de les seves conseqüències pel planeta en general i per a les persones en concret. Tant la sostenibilitat com la justícia econòmica són blocs de continguts molt amples i desenvolupats, però ajuntar-los en una sola perspectiva és un acte conscient per reflectir que aquests dos factors estan estretament lligats i que cal tenir-los en compte alhora.

El compromís ens porta al fet que cal aprendre el **Futur**, perquè cal aprendre a pensar, a prendre

decisiones raonades, partint del passat i del present per a projectar el futur. És important, doncs, donar espais per pensar el futur, per imaginar-lo, per posar en relació les voluntats i les incerteses, la individualitat i la col·lectivitat. En el projectar el futur també treballem presa de consciència sobre aquelles accions i actituds que ens poden permetre construir el futur que volem. És per això que el decàleg conclou amb la **perspectiva transformadora** enfocada a l'acció i la participació, entenent que la construcció d'una realitat més justa passa no només pels aprenentatges, sinó sobretot per la capacitat d'aplicar-los a les realitats properes i la vida pròpia per tal de transformar-les.

La perspectiva de drets humans i de ciutadania s'han inclòs en el document com a continguts transversals a la resta de perspectives. Entenem que són el teló de fons sobre el que s'estructuren les mirades que ens han de permetre abordar els continguts socials des de la vindicació dels drets i les dignitats de totes les persones i poder educar per a la construcció d'un futur més just per a tothom.

Què trobareu en aquest document?

En aquest document trobareu una explicació bàsica de cada una d'aquestes perspectives: els plantejaments, les referències teòriques principals, algunes dades de recerques i els reptes educatius que suposen.

Per facilitar el traspàs del plantejament a la transformació dels materials i les pràctiques, per a cadascuna d'aquestes perspectives es proposen alguns criteris per a poder guiar el qüestionament i l'adopció de les perspectives sota els títols "Què podem fer?" i "Com ho podem fer?". Són algunes idees, que no són úniques ni estàtiques, sinó línies que hem considerat assumibles pel professorat, institucions, editorials, ONG i altres actors que elaboren materials didàctics.

Per tal d'exemplificar i concretar les propostes, per a cadascuna de les perspectives descrites també projecten exemples de materials curriculars que incorporen en graus diferents aquests criteris amb comentaris explícits sobre de quina manera s'incorporen els criteris o es podrien acabar d'incorporar. Amb aquesta petita mostra es fa visible que els plantejaments de la justícia global ja estan incorporats, en major o menor grau, a molts materials curriculars, malgrat els condicionants del currículum, de la limitació de temps, dels nivells de complexitat dels continguts assumibles a cada edat.

També té sentit ressaltar que la tasca educativa no només depèn de l'existència d'uns bons recursos didàctics, sinó també de l'ús que facin els i les docents d'aquests materials. Per això aquest document també pretén educar la mirada per a que el professorat identifiqui més fàcilment l'aplicació pràctica dels criteris que formulem.

Amb aquests criteris pretenem convidar a la comunitat educativa a plantejar-se una sèrie de preguntes: Es posen a les persones suficientment al centre del relat, fent visibles a persones i grups invisibles? Hi ha una perspectiva de gènere prou transversal? Es defineixen les identitats des de l'alteritat? Es tracten les diverses cultures des del diàleg entre iguals? El desenvolupament econòmic es planteja des de paràmetres de sostenibilitat? S'aborden els continguts ressaltant les controvèrsies que generen? Les activitats permeten formar un pensament divergent? S'estudien els conflictes de forma que s'afavoreixi la cultura de pau? S'estudien períodes o situacions de pau i convivència? Es fan activitats d'educació per al futur, plantejant futurs possibles, probables i desitjables? Els coneixements permeïtaran a l'alumnat participar com a ciutadania i proposar canvis socials?